

Михајло Фејса
Новосадски универзитет, Филозофски факултет
fejsam@eunet.rs, fejsam@gmail.com

УДК 323.1(=161.2)(497.113):81
Оригиналан научни рад

РУСКИ ЈАЗИК У СЛАВЯНСКИМ ЈАЧИЧНИМ ПРОСТОРУ

Бачко-сримски Руснаци / Русини представљају доказ же дуготираце егзистоване једнай малочисленей заједници цалком можліве лем кед держава витвори одвитеуци условия. Сербия обезпечела високи ступен гаранцийо же меншински права у обласцох образованя, култури, информованя и урядового хаснованя јазика и писма, буду, по значни уровень, почитовани.

Руснаци припадају карпаторусинскому/рускому народу, автохтонеј славянской популяциї центральноевропско-карпатскаго региона, подзеленого з граніцами України, Польскей, Словаккей, Мадярской, Румунії, Ческей републики и Молдавиї. Виводзаци заключене по стандартных критериюмох одредзования припадносци гу восточней, заходней и южней групи славянских язикох, автор заключуе же руски јазик дзелі характеристики зоз заходнославянскими, хтори и преовладую, восточнославянскими та и южнославянскими язиками.

Ключни слова: Руснаци / Русини, руски јазик, меншински јазики, лингвистични критериоми.

Бачко-сримски Руснаци / Русини припадају карпаторусинскому / рускому народу, автохтонеј славянской популяциї центральноевропско-карпатскаго региона, подзеленого з граніцами України, Польскей, Словаккей, Мадярской, Румунії, Ческей републики и Молдавиї. Їх националне meno повязує их зоз востоком, прето же Рус (Русь) була назва териториї велькай средньовиковнай держави зоз центром у Києве. Велі назви з хторима ше карпатски Русини наволовали або з хторима их наволовали други – як напр. Карпата-Русин, Карпата-Рус, Угро-Русин, Рутен, Руснак, Рушняк итд. шицки ше одноша на жридову и традиционалну вязу зоз восточнославянским народом Руси.

Виками Руснаци жили у граніцох Мадярского кральовства. Жили у сиверовосточных мадярских жупанийох, точнейше у Земплину, Шаришу,

Абауй-Торни, Боршоду, Саболчу, Ужу, Угочи, Марамарошу и Гемеру (Fejsa, 2000; Fejcsa, 2010). Векшина з тих жупанийох находзи ше нешка у восточнай Словаккай, а други у Мадярской, України и Румунії. Пред коло 260 роками групи Руснацох почали ше селіц зоз своєго отечества у Карпатских горах на юг до Сриму и Бачки, хтори ше нешка находза у Войводини у Сербії и у Восточнай Славонії у Горватской.

По пораженю и поцагованю Отоманской имперії з Бачки, Сриму и Банату 1699. року, австроугорским власцом требало веций жительства на югу своєй держави та побудзували на колонизацию Немцох, Мадярох, Словакох и других, як и Руснацох (Gavrilović, 1977: 153). То причина прецо и предком войводянских Руснацох, гражданом шлебодного статуса у Габсбургской монархії („Ruthenus Libertinus“, як их наволовали) и грекокатоліцкей (униятской) вири, у вкупним числу од коло 2.000, допущене же би ше, по контракту з державними власцами, населели до „dessolata possessio Keresztur“ и места Коцур, хторе недалеко, у центральней Бачки стredком XVIII вика (Хорњак, 2006: 25).

Присельоване до нового краю почало дзешка медzi 1743. и 1746. роком. Рок 1745. вжати як рок урядового насельования Руснацох до Бачки з оглядом же 17. януара 1745. Франц Йозеф де Редл, совитнік царици Марії Терезії и администратор Бачкого державного округу у Сомбору, подписал перши официйни документ – контракт о насельованю 200 руских, грекокатоліцких фамелійох на пустару Вельки Керестур. Контракт о насельованю Руснацох до Коцура подписаны 1763. року (Лабош, 1979: 77). Евидентне же Руснаци були населени до тих крайох под истима або подобними условиями як и други народи (окрем Немцох хтори мали найвигоднейши условия насельования). Значне визначиц же Руснаци були грекокатоліки и же то представляло єдну зоз причиннох прецо им було дошлебодзене населіц ше у южных часцох Австро-Угорской монархії. Кед би були православни, не було би им допущене виселіц ше зоз сиверних жупанийох.

У новим швеце приселенци будовали хижі, обєкти за газдованє, церкви, школи и други явни институций.

Рускокерестурска парохия основана 1751. року, а основна школа у Руским Керестуре почала робиц 1753. року. Перша грекокатоліцка церква у Коцуре збудована 1765. року. Рускокерестурска и коцурска парохия були

уключени до Крижевського владичества за грекокатолікох 1777. року. Пред тим парохії були часци Калочской католіцкой архиєпископії. Руснаци постали уніяти (грекокатоліки од 1772. року) з Брестску (1596) и Ужгородску (1646) унию.

Як ше руске жительство з часом звекшувало, у глєданю роботи и лепшого живота, велі ше, починаючи з конца XIX вика, виселели з Русского Керестура и Коцура до Кули, Вербасу, Нового Саду и Дюрдьова у Бачки, до Шиду и Сримской Митровици у Сриму (у терашній Сербії), до Славонії и локалитетох коло Вуковару и рики Сави (у терашній Горватской) и прейг Атлантского океану до Зединеных Америцких Державох и Канади.

Од часу кед ше перши Руснаци приселели до тих краюх та по Першу шветову войну, вони доминантно були фармере. Їх ремеселніки були организованы до еснафох, а священікох и учительох було барз мало. З часом Руснаци напредовали у економским, националним и культурним живоце. Поспишело им ше очувац свой идентитет. Формовали свой язык и подзвигли го на одредзени уровень же би го могли хасновац у друкованю кніжкох. Перша кніжка на руским языку Идилски венец З мойого валалу Гаврила Костельника, хтора публікована 1904. року.

На концу Першой шветовей войны Австро-Угорска монархия ше розпадла. Шицки конари русинского народа, хтори по 1918. рок, существовали и развивали ше у рамикох єдней держави, Габсбургской монархії, веций не були ведно. Руснаци у Бачки мушели найсц' свою власну драгу.

У Сербії (або у Кральовини Сербох, Горватох и Словенцох, або, познейше, у Кральовини Югославії) Руснацом допущене формовац национални, культурни институції на основи колективных правох шицких националних меншинох, цо не бул случай у їх старим краю. Вони достали статус национальней меншини славянского походзеня 1919. року, перши и, у периодзе з веліх роках, едини медзи своїма сонародніками у Карпатским ареалу. То була подія од значеня найвисшого ступня хтора трасовала драгу їх национальнаго и культурнаго розвою. У таких обставинох Руснаци чувствовали же сноване Русского народного просвітнаго дружтва, воланого Просвіта, бул перши кроцай зоз хторим вони манифестовали свой намагане гу независному национальному и культурному животу. На сновательней схадзки, 2. юля 1919.

року у Новим Садзе, руска национална заєдніца ришела дзвигнуць свой народны язик (не русийски або українски) на уровень литературного языка. По нешка ше кождодньова руска бешеда хаснүе у образованю, культурним живоце и преси.

Остатні даскелью роки Република Сербия превжала даскелью крохаї хтори без сумніву одкриваю вельку усиловносць би ше унапредзел статус рускай меншини. Пред осем рокамі (2002) Покраїнски секретарият за предписаня, управу и национални заєдніци установел за кожду меншину цалком нову институцию – Национални совіт за кожду меншину. Остатні даскелью роки Република Сербия превжала даскелью крохаї хтори без сумніву одкриваю вельку усиловносць би ше унапредзел статус рускай меншини. Пред дзешец рокамі Покраїнски секретарият за предписаня, управу и национални заєдніци установел за кожду меншину цалком нову институцию – Национални совіт за кожду меншину. Национални совіти, як найвисши органи меншинской самоуправы у Рэспубліцы Сербії, оформлены на основы Закона о защите правах и шлебодах национальных меньшин 2002. року у тэдышнай Союзнай Рэспубліки Югославіі хторы верифіковала Скупштина, а з организацийну и другу потримовку Министерства за людски и меньшински права (Руснаци, 2009: 17). Главны обласцы активносці Национальнага совіта рускай национальнай меньшини то культура, образоване, медиі и, генерално патрэцы, скоро шыцко ўзначанне за руску меньшину. Совіт ёдини легальны представитель рускай меньшини. Шыцкі рускі институціі и организаціі конкурую зоз своіма проектамі при розличных покраїнских секретариятох (за национални меньшини, за образоване, за науку и технологійны розвой, за культуру, за вірскі заєдніци, за прыведу и други) а НСРНМ одобруе або одбыва ёх финансоване з боку покраїнских власцох. Национални совіт рускай национальнай меньшини достава и периодичны бюджетски средства як зоз министерствах Рэспубліки Сербії зоз Београду, так и зоз покраїнских / вайводянских секретариятох за финансоване, у ёдней розумнай міри, цалей культурнай активносці.

Року 2006. прилапени новы Устав и право на выбор национальных совітох конституционализоване. Устав Рэспубліки Сербії зоз 2006. року гарантую члену 75. колектиўны меньшински права на основы хторых припаднікі национальных меньшин, непостредно або прэйг свойх представнікох, участвуя у одлучованию або сами одлучую о поєдинечных питаньох вязаных за свою культуру, образоване,

информоване и урядове хасноване язикох и писмох, у складу зоз Законом. Устав уключує шицки релевантни медзинародни документы хтори ше одноша на меншини.

Припадніки рускей меншини маю право образовац ше на мацеринским языку и нащывоўцац годзини хтори ше фокусую на историю и культуру меншини, а, источасно, паралелна настава на сербским языку обовязна.

Припадніком рускей меншини оможлівене хасновац свой язик урядово у општини або населеню у хторим творя 15 % локалного жительства. Уставни закон обезпечує и урядове хасноване руского язика у судских поступкох, праве як и у виберанковых материялох. Рускей меншини дате право же би на свой языку могла виписовац назви уліцох або других географских местох. У обласцох у хторих руска меншина твори по 15 % локалного жительства законски предписаны ше обявлюю на руским языку.

Єдна з уставных одредбох хтора заслужує окремну увагу то гэвта хтора оможлівюе членам нацыональных меншин або шлебодно запровадзвали и отримовали одношэння зоз легальніма субектамі хтори пребываю у странских державах, зоз гэвтима зоз хторима маю даяки колекційны, культурны, язичны або вірскі подобносцы.

Держава ше обовязує же будзе финансовац главни культурны активносцы хтори организую припадніки ёдней нацыональнай меншини. За финансоване культурных проектах организаторе ше стимулую же би финансійни средства вимагали од прыватных и державных организаций и інституций хтори ше находза у іножемстве.

Нешка ше найширша культурна активносць рускей нацыональнай заедніци вітвяррюе у контексту коло двацет неполітичных, культурно-просвітніх-уметніцких организаций и інституций. Ёст, іншак, коло двацет пейц традиційни культурни фестивали / манифестації.

Сумираючи період по початку дзеведзешатих роках прэшлого віка, Мірон Жирош наводзі 14 предпоставкі (факторы) хтори, по нім, прыведли до фінальнага стану – егзиставаня малей популяціі свідоміх Руснацох, утвардзованя іх нацыональнага языка и його подзвігованя на уровень 14. славянскага языка, узретосцы рускей литературы, новинарства, фольклора и театра. Жирош видзелел щлідуючи факторы (Жирош, 1998: 463): 1.

существоване двох руских центрох – Керестура и Коцура; 2. ясне припознаване припаданя гу Русином Закарпатской обласци; 3. моцне унапрямене на „трымане ведно” медzi странцами; 4. Грекокатоліцка церква и чуване нацыональнага ідентытета; 5. руска школа; 6. стаёмны контакты зоз Горніцу (зоз карпатским отечеством, зоз бувшым Горніма жемамі Австро-Угорскай); 7. обезпечоване кніжкох и друкарні зоз Горніци; 8. образоване рускай интелигенцыі; 9. чуване традицийох и нацыональных обычайох (напр. церковных шветох – Крачуну, Велькай ноци, Кирбая), рускай свадзби и явнаго живота; 10. сноване Рускага народнага просвітнага дружтва; 11. нове обновійоване, пвойнови розвой од 1945. по 1990. рок; 12. улога Дружтва за рускі язык и литературу; 13. Фестывал культуры Червена ружа; 14. Драмски мемориал Петра Ризніча Дяді и Руски аматэрски театр Дядя.

Маюци у оглядзе слuchована у рускай нацыональнай заедніці, на концу першай дэценні 21. віка, Жирошова аналіза би могла быць прэширана зоз найменей ещи дзешец faktorami хтори без сумніву доприноша существованю малей популяціі свідомых Руснацох. Ми видзеліли шлідуюци факторы:

1. Национални совіт рускай нацыональнай меншини;
2. Завод за культуру войводянских Руснацох;
3. Руски народны театр Петра Ризніч Дядя;
4. Апостолски егзархат за грекокатолікох у Сербії и Чарнай Горы;
5. Образовна вертикала на рускім языку;
6. Рижнородна выдавательна активносц;
7. Електронски медій;
8. Новы культурны организаціі и манифестаціі;
9. Революционерны пременки у Карпатскім ареалу;
10. Вигодны медзинародні обставіны.

Кажды з наведзеных факторох обробены у монографіі *Нова Србія и ўна русинска мањина / Нова Сербия и ей руска меншина / The New Serbia And Its Ruthenian Minority* (Фейса, 2010), а з тей нагоды затримаме ше на пятым фактору – образовнай вертикалі.

Яшелька, предложене пребуване и воспитні групи за приихтоване дзецеох до школы существую у Рускім Керестуре. Воспитні групы у хторых ше дзеци приихтую за школу на рускім языку и предложене пребуване за предшкольски дзеци егзистую у Коцуре и Дюрдьове. У стredкох у котрих не постоі можлівосц организаваня порядных воспитніх групох на рускім языку, рускі ше виучуе як окремы предмет хторы ше воля Пестоване рускага языка з элементамі нацыональнай культуры. Такі воспитні групи организаваны у Кули,

Новим Садзе и Вербаше, а планує ше организація пестовання руского язика и у рамкох предшколских оддзеленъюх у Бачинцох, Беркасове, Бикич Долу и Шиду (Руснаци, 2009: 25-26).

По Закону, руским дзедом цо ходза до основных школах у гэвтих войводянских општинах и местах дзе жиє значны процент Руснацох (по 15 %) оможліўены три годзини тижнёво на ёх мацерынским языку. Сербски язык (три годзини тижнёво) и два странски языки (перши странски язык од 1. класи, други странски язык од 5. класи – два годзини тижнёво) винімкі и обовязні су.

Попри порядней наставі (шицкі предметы) на рускім языку од 1. по 8. класу у Рускім Керестуре, Коцуре и Дюрдьове, у других рускіх страдкох дзе пре мале число школьніх нет можлівосці организавання порядней наставі на рускім языку организує ше виучованне руского язіка зоз элементамі нацыональнай культуры. Предмет віборни и заступені є зоз двома годзінами тижнёво. Вон заступені у Бачкей Тополі, Господінцох, Коцуре, Кули, Нові Садзе, Новим Орахове, Петроварадину, Савіним Селу, Срімскай Каменіці, Срімскай Мітровици, Суботици, Ветернику, Вербаше и у Шиду зоз окремінама оддзеленнями у Бачинцох, Беркасове и Бикич Долу. Вкупне число местах доходзі по 16, а вецеј як 330 школьніе облапени з нім (Руснаци, 2009: 27). Общи тренд же ше число школьніх у школах зоз порядну наставу зменшує, а число школьніх у школах зоз пестованьем ше звекшує.

Основне образованне на рускім языку обовязнне и безплатне. Необходимое минимальное количество школьников за организованную классы 15, а также зоз допущеніем Министерства просветы можліве организація класу и за меншее число од 15.

Моментално нет ані ўніверситетской школы на рускім языку ані на ўніверситетском уровне у Войводини.

Гімназія Петро Кузмяк у Рускім Керестуре обезпечує подполне образованне на страдношколскім уровне на рускім языку од 1970. року. То юдина страдная школа по рускі на швеце. Ма интернатске змесцене за школьніх и прето можліве же би ше уписали не лем дзеци зоз Сербії але и зоз других жемох дзе жилю Руснаци. Барз важні наглашиц же аж и Русини / Руснаци зоз Карпатскаго ареалу чувствуую Гімназію як свою, окреме гэвты зоз Украіни хтори не маю скоро ніч зоз образовнай вертикали яка ест у Сербії.

Маючи у оглядзе основне и страднене образованне, одвічательні органи

можу допушиц виводзене настави на руским языку (як и на языкох других националних меншинох) кед за формоване класи ёст меней од 15 школьнаго хтори жридлово бешедніки. Факт же ше вкупне число школьнаго по класи на руским языку благо зменшус.

Оддзелене за русинистику на Филозофским факултету у Новим Садзе походзі од Лектората за рускі языки хторы основані 1972. року (од 1981. року – Катедра за рускі языки и литературу) и представя найвисши уровень образованя по рускі. Новы курикулум базавані на Болоньскай декларацыі. Понеже руска популяция у Войводині / Сербії досц мала, Оддзелене за русинистику специфичне пре релативно мале число студэнтох. Прибліжно дваццац пецеро студэнты студираю на Оддзеленю, а стреднє ше уписую пецеро студэнты по школскім року.

Трицец пецеро студэнты потерац дипломовали на Оддзеленю за русинистику. Одніх ше обчекуе же бы були лидеры культурно-образовнаго жывота Руснацох у Сербії у першай половкі 21. віка. Векшина з іх унапрямёна на язичны вигледованыя.

Курсы руского языка можу ше нащывіўвац и на Оддзеленю за медій дзе существует можлівосц же бы ше на бюджет упісали двойо студэнты. Студэнты зоз даскељах оддзеленью Філозофскаго факултета можу тиж студирац рускі язык – як віборни.

По нешта публіковані три рускі граматики – *Граматика бачваньско-рускай бешеды* о. др Г. Костельника (обявена 1923. року; Костельник, 1975), *Граматика руского языка: Фонетика – морфология – лексика I проф.* Міколи М. Кошиша (Кочиш, 1977) и *Граматика руского языка* проф. др Юлияна Рамача (Рамач, 2002). У першых двох, зоз двацетаго віку, баргей пре дружтвенополітичны условия у хторых жили авторе як пре лингвістичны факты, рускі язык третирани як діялеккт украінскаго языка. У трецей граматики рускі язык змесцены медзи заходнославянски и восточнославянски.

Автор тих шорикох, позарядови професор за предмет Рускі язык на Оддзеленю за русинистику и представитель войводянских Руснацох у Интеррегиональнай комисіі за кодифіковане русинскаго языка, на численіх научовых сходох ширцом швeta, цо по нешта не была пракса, представлял рускі язык з рижных аспектох. Проф. др Михайло Фейса бешедовал, а

написал и даскелью статі, хтори ше директно дотыкаю статуса руского языка. З тей нагоды пренешем есенцию тих вигледованьох. Увагу фокусуєм на общи фонетски и морфологийни характеристики хтори одредзую восточнославянску, заходнославянску и южнославянску язичну заєдніцу и поровнам их зоз характеристиками руского языка.

У *Основах поровнанчай граматики славянских языкох* Р. Бошкович як основни характеризуюци риси славянских язичных заєдніцох видзелює шлідуюци характеристики (Бошковић, 1977: 15-17):

А) прикмети виключно восточнославянской язичнай заєдніци:

1. розвой праславянских полувокалох ѣ, ь на о, е пред праславянскими сонантами ѣ, ѣ (русь. горло, зерно; укр. горло, зерно; руски гарло, зарно);
2. специфични розвой праславянских групох TORT, TERT, TOLT, TELT зоз ткв. восточнославянским полногласіем на TOROT, TERET, TOLOT (русь. ворона, молоко; укр. ворона, молоко; руски врана, млеко);
3. розвой праславянских групох tj, dj на ѿ, ѿ (укр. свіча, межса; русий. свеча, межса; руски швичка, меджса);
4. специфични розвой е на початку слова хторе прешло до о (укр., русий. один, Олена; серб. jedan, Jelena; руске еден, Гелена/Слена);

Б) прикмети заходнославянской язичнай заєдніци:

1. розвой праславянских групох tj, dj на с, dz (або z) (поль. świeca, miedza; чес. svice, meze/mez; руски швичка, меджса);
2. ѿ (а не s), як рэзультат другой и трецей палатализациі (чес. mouše, Češi, všecek; руски мухи, Чехи, шицко);
3. одсуство такв. епентетичнага л (l') у суфиксальных складох (поль. ziemia, слвц. zem; русий. и укр. земля; руски жем; русий. люблю; руски любим);
4. чуване праславянских групох tl, dl (укр. крило, вила/вилки; русий. крыло, вилы; серб. крило, виле; слвц. kridlo, vidly; руски кридло, видли);
5. одсуство палатализациі у праславянских групох kvě, gvě (поль. kwiat, gwiazda; слвц. kvet, hviezda; укр. цвіт/квіт, звізд; русий. цветок, звезда; серб. цвет, звезда; руске цвет/квіток, гвізда).

в) прикмети южнославянской язичнай заєдніци:

1. прасл. t^č, n^č : te, ne; т.е. праславянски палатализовані консонанти не преходза до палatalох (серб. породити, косити, топао; укр. породити, косити,

теплый; руски породзиц, кошиц, цепли);

2. праславянски групи на початку слова ŐRT, ŐLT : RAT, LAT (*раван, расты, лакат; руски ровни, роснуц, локец*);

3. праславянски групи TORT, TERT, TOLT, TELT : TRAT, TRĚT, TLAT, TLĚT (серб. *врана, бр(ij)ег, мл(ij)еко*; сербски туту характеристику дзелі зоз ческим и словацким; руски *врана, брег, млечко*);

4. праславянске *ę* : *e* (серб. *nem, десет*; русий и укр. исти: *пять, десять*; слвц. *pet/păt`, dzesec/desat`*, вост. слвц. *rejc, dzesec*; руски *нейц, дзешец*);

5. од праславянскага *ch* (*h*) достате *s* (а не *š*, як у захаднославянских язикох) (напр. ст. сл. *Д* и *Л* *tusē, vъsъ*; серб. *муви/муси, све*; чес. *mouše, vše*; поль. *musze, zawsze*; д. луж. *tuše, wšen*; руски *мухи, шицко*).

Треба мац на разуме же граніцы пресцераня тих основных характеристиках трох славянских заедніцох не мож оштро поцагнуц. Кед бізме их сцэли графично представіц, вони бы не представляли три окремы множества, але скорей множества хторым мож, у математичнай терминології, утвардзиц пререз. Або, як Й. Шміт, ілюструюці свою *теорию габи*, свойчасово представел одношэння медзи индоевропскими языками (дзе слово о штирох габох: кельтскай, германскай, греческо-италскай, балто-славянско-индо-иранской...; Ivšić, 1970: 2) як три габи хторы здабу на медзисобно споены карики, з чым ше визначае же кожда з ніх одредзена зоз дзепоедніма заедніцкіма и дзепоедніма специфічнымі прикметамі.

Пререз медзи множествами найзначнейших характеристиках южнославянской и восточнославянской язычней заедніці представляю шлідующи характеристики:

1. прасл. групи *kvě gvě* : *cvě, dzvě* (: *zvě*) (напр. русий. и серб. *цвет, звезда*, з розликами у акценту и вигваряню; руски *квят/квітка, гвізда*);

2. прасл. групи *tl, dl* зведзены на *l* у южнославянских и восточнославянских язикох, а у захаднославянских и у руским ше затримали (русий. *сало, плела, молить*; серб. *сало, плела, молити*; слвц. *sadlo, plietla, modlit`*; руске *садло, плетла, модліц*);

3. присуство такв. епентетскага *l* (*l'*) у суфиксальных складох (русий. *земля, люблю*; серб. *земља, љубљен*; руски *жем, любим, любени*).

Пререз медзи множествами найзначнейших характеристиках

восточнославянской и заходнославянской язичней заєднїци представляю шлідуючи характеристики:

1. дакедишне закончене *-ъть* (: *-ом*, *-ем*) у И єдн. основох на *o* хлопского и стреднього рода (южнославянски язики ту маю закончене *-омъ*);
2. дакедишне закончене *-ѣ* у Г. єдн. Н и А мн. основох на *ja* и у А мн. основох на *jo* хлопского роду (южнославянски язики у тих формох дакеди мали закончене *-ე*);
3. дакедишне закончене *-а* (южнославянски язики мали *-у*; напр. *tresy*) у Н єдн. партципa презента.

Розпатриме тераз хтори зоз споминаних характеристиках хтора язична заєднїца дзелі з руским языком. Векше або менше число прикладох, хтори превжати зоз *Граматики руского языка* Ю. Рамача (Рамач, 2002: 501-525), на одредзени способ укаже на ступень заступеносци або одсуства одредзеней характеристики.

Характеристики хтори одредзую три язични заєднїци мож звесц на число єденац.

1. Розвой праславянских полуводокалох *ъ*, *ь* пред праславянскими (носним) вокалніма *ȝ*, *l* у руским шлідующи:

а) тварди полугласніки + вокалне *r* дали *ар* - *гарло*, *кармиц*, *гарсц*, *мархва*, *тарг-*, *таргац* *ие*, *карчма*. Тот рефлекс обачуеме и при заходнославянских язикох, у польским. Восточнославянски рефлекс *or* находзиме у *горбати*, *запорсток* и, евентуално, *горди*.

После *d*, *t*, *s* тварди полугласніки + вокалне *l* дали лу напр. *слунко*, *слуп*, *тлусты* (коц. *клусты*), *тлучиц*, *длуги*. Восточнославянски рефлекс *ol* не находзиме у руским языку.

б) мегки полугласніки + вокалне *r* тиж дали рефлекс *ар* кед ше находзели пред твардима консонантами *d*, *t*, *z*, *s*, *л*, *н*: *тварди*, *чарніца*, *умарты*, *зарно*, *штварти*, *сарня*, *марзнуц*. Алс и рефлекс *er* (*черніца*, *штверністи*, *мертви*), хтори ше порядно зявюе пред мегкима консонантами, напр. *верх*, *верба*, *верциц*, *церпиц*, *шерцо*, *змеркнуц* *ие*, *шерп*, *чертоточ*, *перши*, *чervени*, *черпац*, *церква*.

Мегки полугласніки + вокалне *l* дали и рефлекс лу (*тлучиц*, *длужен*) и, як у восточнославянских язикох, рефлекс *ol* (*чолнок*, *полни*, *волна*, *жолти*) и ов (у керест. *жсовти*, *вовк*).

Праславянски полуводокали ъ, ь ше розвили на а и у, цо заходнославянска характеристика, алє присутни и восточнославянски розвой на о, е пред праславянскими вокалними ү, լ.

2. Праславянски групи TORT, TOLT, TERT, TELT дали у руским языку TRAT, TLAT, и, зоз метатезу, TRET, TLET. Восточнославянски язики характеризує полногласє, т.є. розвой на TOROT, TOLOT, TERET, TELET (напр. русий. *дорога, борода, золото, болото, берег, перед, молоко, полови*). Наприклад:

TRAT - *брада, бразда, брана, драга, драги, ограда, грацок, заст. враг, прах, мраз, праг, крава, врана, врациц, заст. врабец, заст. врата, празни, праше, храніц, здрави, страна, замрачиц, храст, кратки, краль, грамушка, икорванчик;*

TROT (як у польским) - *смрод, кром; TOROT - норов, дороги, город* (представяю восточнославянски пожички);

TLAT - *глад, злато, власи, глас, влакно, млаток, блато, слама, хладни, глад, глава, класка, заст. владни, влага, длань, клац, млади, плязом, платно, плашиц, сладки, слани, тлачиц, хлапец и др.;*

TLOT (як у польским) *плокац, хлоп, млади, млада; TOLOT - соловей* (заст. славик);

TRET - *брег, вред, пред, вреценко, требиц, стрежиц, мрец; TOROT (як у восточнославянских) черенови, чересло, черево, череп (и у польским), череиня, смерек;*

TLET - *млеко, плец, плєва.*

Розвой праславянских групох вельо блїзши розвою тих групох у заходнославянских (и южнославянских) язиках.

3. Розвой праславянских групох *dj, tj* шлїдуоци. Перша група (*dj*) дала рефлекс *ձ* (*զւզи, արձա, պրեձա, մէձի*) як у заходнославянских язиках, а лем у ридких случаюх обачуєме и *ճ* (*մէճսа, դубլետ բեշ. մէճսի*). Друга група (*tj*) дала рефлекс *ւ* хтори ше трима за заходнославянски (*պլուցա, պլէցօ*) и *չ* хтори ше трима за восточнославянски (*իվичկա, օնучկա, տիսյաč*). Тота характеристика озда у правим смислу *մէձի մէճսами* на хтори ше у литератури кладзе *շվետլո* раз як на восточнославянски, раз як на заходнославянски. Кед тоту характеристику розпатриме детальнєйше на прикладу словох *մէճսа* (слвц. *medza*, поль. *midza*,

чес. *meze/mez*; укр., билорус. и русий. *межа*; серб. *међа*) и *швичка* (слвц. *svieca*/*sviečka*/*svička*, поль. *świeca*, чес. *svice*; укр. *свіча*, билорус. *свеча*, русий. *свеча*; серб. *свећа*), видзиме же нет истей гласовней форми ані у єдним стандартним литературним языку двох, та и трох, славянских язычних заєдніцох. При препатраню ширшай литератури находзиме их у бешедох карпатскаго ареала, наволованых спрам лингвистичнай ориентациі авторох. Напр. паралелу за меджу находзиме у атласу В. Латти як *medža/medža* у, як их вон наволуе, українских бешедох Восточнай Словацкай (Латта, 1991: К111), а паралелу за *швичку* находзиме у словніку О. Р. Галаги *медзи* тима истима бешедамі лем же су у тим случаю наволованы восточнославацкі бешеды (Halaga, 2002: II, 1003).

4. Праславянске *e* ше на початку словох угловним очувало и гу тому опрез себе прияло консонант *й* (такв. протетичне *й*), напр. *єден*, *єлень*, *єшень*. Восточнославянски рефлекс присутни у словох-пожичкох *озеро* (заст. *єзеро*) и *Олена* (попри menoх *Гелена* и *Єлена*).

5. Друга палатализация, т.е. переход *k*, *g*, *ch* на *c*, *dz*, *s* - опрез *ě*, *i* (; дифтонгскаго *oi*) у руским языку лем часточна (дотика ше перехода *k* : *ç*; *гудак* : *гудаци*, *дурак* : *дураци*, *буяк* : *буяци*). Специфичне же *x* не подлегуе пременки и остава *x* (*Влахи*, *Чехи*, *кожухи*) (поровнац напр. серб. *Власи*; укр. *кожусі*). Треца палатализация, т.е. переход *k*, *g*, *ch* на *c*, *dz*, *s* - опрез *ь*, *i*, *ɛ* подобна. Консонант *ch* у южнославянских и восточнославянских языкох прешол до *c*, а у заходнославянских на *ш*. Приклады *вше* и *шицко* указую на векши ступень блізкосці зоз заходнославянскими языкоми (чес., слвц. *vše*, русий., укр. *весь*).

6. Одсуство такв. епентетичнаго *л* (*l'*) у суфиксальних складох (при йотованю *б*, *п*, *в*, *ф*, *м*) характеризує заходнославянски языки и руски язык (*натопени*, *направени*, *опремени*, *жем*, *забавяц ше*, *явяц*, *любени*, *купя* и велі други приклады).

7. Руски язык, як и заходнославянски языки, чува праславянски групи *tl*, *dl*; виразно очувана група *dl* напр. *видли*, *мидло*, *шидло*, *модліц* (*ше*), *кридло*, *садло*, *брадло*, *страшидло*, *шкерепадло*, *мотовидло*, *фуркадло*, *кладл-*, *ведл-*, хтору обачуеме и у пожичкох зоз сербскаго *мерадло*, *літкаадло* и латинскаго *Rusadlia*; восточнославянски церковнославянски *молитва*, *кадило* и южнославянске сербске правило представляю пожички. Приклады хтори илуструю очуване праславянской групи *tl* ридши, напр. *гrotло*, *плетл-*.

8. Одсуство палатализациі (другей, постредней, прето же *k*, *g* нє були непостредно опрез *ě*, але опрез *v*) у праславянских групох *kvě*, *gvě* характеризує заходнославянски язики и руски язик. Консонанти *k*, *g* ше палатализовали у восточнославянских и южнославянских язикох, а у заходнославянских су затримани (укр. *цвіт*, *звіза*; русий. *цвет*, *звезда*; серб. *цвет*, *звезда*; поль. *kwiat*, *gwiazda*; слвц. *kvet*, *hviezda*; рус. *кvet/квіток*, *гвізда*).

9. Праславянски *t^č*, *n^č* : *t' e*, *n' e*; т.е. праславянски палатализовані вокали у руским языку порядно преходза до палаталох, т.е. змегчую ше. Шицки праславянски палатализовані консонанти (опрез *ь*, *i*, *e*, *ě*, *ę*) ше розвили до палаталох и у польским, русийским языку и, часточко, у билоруским (у 16. вику „билоруске цекан€ и дзекан€”, напр. *дзень*, *дзеци*, *ценъ*, *ціхі* и шицки дїеслова пре инфинитивне закончен€ -ць: *жиць*, *пісаць*, *читаць*). У других язикох пришло до диспалатализациі, хтора подрозумює зявоване твардих консонантох на месце дакедишнїх палатализованих консонантох у перодзе од 12. по 15. вик. Цо ше дотика руского язика, у нїм консонанти *d*, *t*, *z*, *s*, *l*, *n* прешли до *ձ*, *ւ*, *շ*, *լ*, *ն*. Вельке число прикладох илуструє тото зявен€:

ձ - родзиւ, садзиւ, дзень, дзивка, дзецко, видзиւ, родзиւ, садзиւ, зацаւ, гладзиւ, дзело и др. (а восточносл. *дідо, діло, дія; седем*);

ւ - косւ, коциւ, цепли, цесни, цесто, цело, печаւ, цихи, цма, цемни, цешиւ, ценки, сцеւ, корциւ, церпиւ; чежски, и др. (а восточносл. *потіха, тіло; котел*);

շ - жем, желени, жең, жишкаւ, жима и др.;

լ - кошиւ, мешаւ, мишиւ, շиշեն, праше, շедло, շестра, շедзиւ, շаւ, մено, շеменէւ, շирка, շитко, շиви и др. (а осем, *сивер*, *сила* и *весели*, попри *вешеле, вешелիւ ше*);

ն - гледаւ, хліста, гліна, хлеб, хлів, клітка, клінок, кліїւ, приклет, лежаւ/լежиւ, клечаւ/клечиւ, клен, лік, леніви, ліпа, лісце, лев, млін, палеւ, плесւ и др. (а *слень*);

ն - ղնէսւ, ղնիւ, ղնիզдо, ղոնիւ, կոնէւ, նէսւ, նէвеста, նէми, նիտка, նիզки и др.

З оглядом на палатализацию руски язик ше находзи медзи заходно- (польским) и восточно- (русийски, билоруски) славянскими язиками. Значне наглашищ и то же руски язик недвосмисловово оможлівює провадзене очуваносци

дакедишнъого палатализованого стану.

10. Праславянска група на початку словох у руским язику ŌRT дала ROT (*ровни, роснуц, робота*, алє церковносл. *раб*), прасл. група ŌLT дала LOT (*влонї, локеџ*) и LAT (*лакомни*). У сербским поряднє RAT, LAT, напр. *раван, расти, лакат, лаком*. Руски рефлекси маю паралели и медзи заходнославянскими и медзи восточнославянскими языками;

11. Рефлекси прасл. ę подобни восточнословацким рефлексом, з чим ше прибліжую заходнославянской язичней заєднїци:

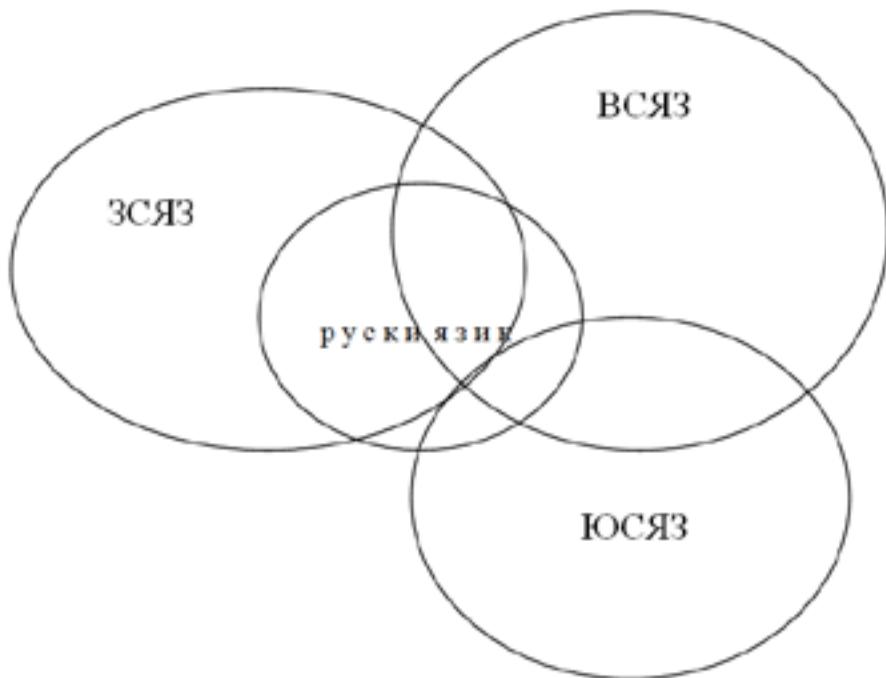
е найчастейше ; краткого ę (*пета, дзешец, месо, греда, пресц, тресц, мегки, дзевец, щесце, месц, песц, праше, злекнук ше, чежски, жеџ, клекнук*); Тот рефлекс характеристични и за сербски язык; за восточнославянски язики характеристични рефлекс *я*;

а найчастейше ; дługого ę (*жсац, жадни, жадло, жадац, часц, часто, прагац, зачац, вжсац, пришага, дзешати, мешац, зацагнук, заяц, ясна, кляц, зняц*); два рефлекси вокала обачуеме и у истей основи: *оглядац ше и гледац*;

я (*вязац, треца ос. мн. презента робя, любя, правя, веря*); *тисяч* представя часц новей лексики у руским язику;

ия (*пияток, пияти*);
ей (*нейц, пейдзешат*).

Виводзаци заключене по стандартных критериюмох одредзованиян
припадносци гу восточней, заходней и южней групи славянских язигох, мож
заключыц же руски язык дзелї дакус веçей, або у векшай мири, заєднїcki
характеристики зоз заходнославянскими язирами, насапредз словацким, або
восточнословацкима бешедама. Место руского языка у фамелий славянских
язигох на основи виложеного мож представиц и графично:

Горнē заключенē, хторе на даскељо заводи виношене на славистичных науковых сходох у жеми и иножемстве (Фейса, 2007), по нешта нē оспорене.

До заключеня же руски язик блізши заходнославянским языком пришол и Вячеслав Чарский (Чарский, 2011). Вон нē провадзи традицыйне поровноване руского языка зоз стандартним словацким, польским и украінским языком, але конструуе оригиналну контактологийну методу преучованя идиома нeодредзеного походзеня у дотику зоз зродними языками и диялектами истей групи. Метода виробена на основи студийох америцких лингвистох Томасона и Кауфмана, русийских Иванова, Русакова, Беликова, Бернштайна и сербскаго контактолога Айдуковича. У корпусу своёй монографії автор детальне поровнуе фонетику, лексику, морфологию, деривацию словах и синтаксу дотичных диялектох и бешедох и кажде язичне зявене одредзуе як релевантне або нeрелевантне. Кед же даєдна характеристика руского языка заєдніцка и зоз словацкима и зоз карпаторусинскими диялектами Шариша и Земплина, веc вона нeрелевантна, односно незначна за одредзоване походзеня руского языка. Наприклад: фиксирана наглашка на предстатнім складу, закончене

инструментала множини прикметнікох *-има*, закончене першої особи множини презента *-ме*, формоване перфекта, потенціяла ітд.; вкупно єст 18 нерелевантні характеристики. Кед же одредзене зявене руского язика заєдніцке з лем єдним зоз карпатских ідиомох, восточнословашким або карпаторусинским, веъ воно релевантне, односно указує на походзене руского язика. Замеркованы и характеристики хтори упут'юю на восточнословашкі діялекти у цалосци: то рефлекси праславянскаго **ę* и праславянских группах **j* и **dj*, як и формоване императива и закончене *-ом* у дативу множини шицких меновнікох ітд.; вкупно 30 характеристики. Руски язик лем зоз даедну з восточнословашкіх бешедох Шариша и Земплина, а вшеліяк зоз бешедамі околіска Требишова, повязую шлідующи характеристики: рефлекси праславянскаго **ъ*, закончене генитива шицких меновнікох *-ох*, закончения *-о* и *-у* у дативу и локативу меновнікох хлопскаго и среднього рода, закончене *-м* формох першої особи єднини презента, закончене *-о* у номінативу множини присвойних пприкметнікох. Вкупно осем характеристики повязую руски язик лем зоз восточнословашкіма бешедамі околіска Требишова (напр. рефлекси праславянских вокалох **o > o* и **e > e, i, a, o, u*, пременка *s > š* и *z > ž*, та инфинитиви на *-чиц* ітд.). Два характеристики указую лем на шарышски бешеди Прешова (форми помоцного діеслова *буц* и формоване діесловнаго прикметніка роботнаго).-

Пре шицко висше наведзене руски язик мож класифіковац медzi восточнославянски и заходнославянски язики, або, хаснующи у славистики существующи термин Александра Д. Дуличенка, мікроязики (Дуличенко, 2009: 8).

Зоз публікованьом монографії *Русинський язык* главнаго редактора монографії академіка Поля Роберта Магочия (Magocsi, 2004) з боку Ополскаго университета у познатай серii Сучасна история славянских язикох русински язик фактично припознати як 14. славянски язик. Руски язик третирани як єдна зоз штирох вариянтох русинскаго язика. Бачко-срімскую варіянту русинскаго язика у монографії представляю проф. др Юлиян Рамач и проф. др Михайло Фейса. Рамач литературны язик войводянских Руснацох спатрэл углавним зоз морфологійного боку (Рамач, 2004), а Фейса зоз социолингвістичнаго аспекта (Фейса, 2004). Патрацы на шветовим уровню, тому ше научовому становиску еши 8 роки одуперала лем политика України же би, конечно, того року, влеце

2012, и вона припознала науку, односно русински язик. Дадайме и податок же ше русински / руски / лемковски язик находзи у вигоднай ситуациі прето же ше його вариянти виучую у даскеліх русинистичных центрох – у Новим Садзе (Сербия), у Прешове (Словачка), Кракове (Польска), Ніредьгазі (Мадярска), Ужгородзе (Україна) и Торонту (Канада). То по нешка резултовало зоз организованьом даскеліх медзинародных русинистичных проектах, а медзи німа окреме значни проекшт супроводжаво по публиковане першой русинскай / рускай / лемковской енциклопедії (Magocsi, Pop, 2002).

Автор тих шорикох вообще не є пессиміста у вязи зоз розвойом руского язика. Оддзелене за русинистику Філозофского факультета у Новим Садзе ма квалитетних и перспективных студэнтох. Штвэро з ніх напр. активно уключени до виробку *Правописнога словніка руского язика*, хтори представя першу фазу виробка нового *Правописа руского язика*. Перши правопис, Міколи М. Коциша, публиковані пред штырома деценциями (Кочиш, 1971).

Войводянски Руснаци у Сербії маю, праве як и други припадніки національных меншинах, можлівосць очуваня и розвою свойого національнаго ідентытета у обласцох гарантаваных зоз Уставом и законами. Нови законски статус оможлівел рускей заєдніци основац два барз важны институції – Национални совіт рускей національнай меншини и Завод за культуру войводянских Руснацох. Док Завод основани за культуру у найширшим смыслу, Национални совіт рускей національнай меншини основани за штири обласцы у хторих руска заєдніца ма загарантавані права – за культуру, за образоване, за информоване и за урядове хасноване язика и писма. Зоз основаньом Национальнаго совіта рускей національнай меншини руска меншина ма можлівосць, з ёдного боку, очувац и развывац елементы свойого ідентытета, т.е. очувац и унапредзиц свойо культурни, язични, вірски и другие специфичносці, и, з другого боку, участвовац у дружественім живоце и дзеліц управну власц.

Случай руского язика хтори у урядовим хаснованю даскелью деценії, як у покраїнских органох так и на території шэйсцох општинох у хторих Руснаци жилю у значним чысле, у кождым случаю приклад за визначаване пред веліма развитими европскими дружствами и державамі.

ЛИТЕРАТУРА

Бошковић, Р. (1990). *Основи упоредне граматике словенских језика: фонетика и морфологија*. Никшић: Универзитетска ријеч.

Чарский, В. (2011). *Русинский язык Сербии и Хорватии в свете языковых: лингвогенетический аспект*. Щёлково: Онтопринт.

Дуличенко, А. Д. (2009). *Jugoslavo Ruthenica II, Работы з рускей филологии и историі*, Нови Сад: Филозофски факултет – Оддзелене за русинистику, НВУ Рурске слово.

Fejsa, M. (2000). “Югославянски Русини (Руснаци) / Ruthènes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians)” in: *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*, Le Cannet: European Federation of the Maisons de Pays, 267-278.

Фейса, М. (2004). «Социолингвистични аспект руского языка: Войводина», у: Magocsi P. R. ed., *Русиньский язык*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 373-383.

Фейса, М. (2007). “Основни характеристики руского языка у поровнаню зоз другима славянскими языками” у: *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*, Тарту: Тартуский университет – Кафедра славянской филологии, Королевская шведская академия литературы, истории и древностей, 90-100.

Фейса, М. (2010). *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и њена руска менишина / The New Serbia And Its Ruthenian Minority*, Нови Сад: Издавачка кућа Прометеј – Културно-просветно друштво ДОК.

Gavrilović S. (1977). “Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka”. *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*, Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine.

Halaga, Ondrej R. (2002), *Východoslovenský slovník, I-II*. Košice, Prešov: Universum.

Хорњак М. (2006). “Бачко-срэмски Русини” у: Фейса М. ред., *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*, Нови Сад: ИК Прометеј – Филозофски факултет - Одсек за русинистику – КПД ДОК, 25.

Костельник, Г. (1975). *Проза*. Нови Сад: Рурске слово.

- Кочиш, М. М. (1971). *Правопис руского язика*. Нови Сад: Покраїнски завод за видаванє учебнікох.
- Кочиш, М. М. (1977). *Граматика руского язика: Фонетика – морфология – лексика I*. Нови Сад: Покраїнски завод за видаванє учебнікох.
- Лабош, Ф. (1979). *Істория Русинох Бачке, Срему и Славониї 1745–1918*, Вуковар: Союз Русинох и Українцох.
- Латта, Василь П. (1991). *Атлас українських говорів східної Словаччини*, Словацьке педагогічне видавництво, Відділ української літератури, Братіслава-Пряшев.
- Magocsi, P. R. and Pop I. eds. (2002). *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.
- Magocsi, P. R. red. (2004). *Русиньский язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Рамач, Ю. (2002). *Граматика руского язика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Рамач, Ю. (2004). „Літературный язык: Войводина“, у: Magocsi P. R. ed., *Русиньский язык*, Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 277-304.
- Руснаци у Сербії – Інформатор* (2009). Руски Керестур: Национални совет рускей националней заједнїци, Завод за културу войводянских Руснацох, НВУ Руксе слово
- Жирош М. (1998). *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швеце 1745–1991*, II. Нови Сад: Грекокатоліцка парохия св. Павла и Петра.

Mihailo Fejsa

RUTHENIAN LANGUAGE IN THE SLAVIC LINGUISTIC REGION

Summary

The origin of the Ruthenian / Rusyn linguistic system can be traced back to the Common-Slavic period. It is a language with its own authentic and stable linguistic system. According to linguistic criteria the Ruthenian language has characteristics of mostly Western Slavic, Eastern Slavic, and even Southern Slavic languages.

Recognized administratively in the Republic of Serbia / Autonomous Province of Vojvodina, the Ruthenian minority enjoys high degree of self-government. Legislative, executive, and judicial bodies exercise power in all areas in which the language and cultural rights of the Ruthenian minority are especially important. This applies particularly to education, culture, media, and local administration. The new legal status has enabled the Ruthenian community to establish two very important institutions – the National Council of the Rusyn National Minority and the Institute for Culture of the Vojvodinian Ruthenians.

The case of the Ruthenian language, which has been in official use for several decades both in the provincial organs and on the territory of six municipalities in which the Ruthenians live in a significant number, is by all means a prominent example for many developed European societies and states.

Key words: Ruthenians / Rusyns, Ruthenian language, minority languages, linguistic criteria.

* Робота настала як продукт проектів 187002 і 187017, які фінансуються Міністерством науки Республіки Сербія. –